

Ängsprojektet

Länsstyrelsen Dalarna kommer de två närmaste åren att driva ett ängsprojekt med syfte att öka förutsättningarna för fortsatt skötsel av länets ängar så att natur- och kulturvärdena kan bevaras.

Rika men sårbara natur- och kulturvärden

Slätterängarna hör till de mest artrika och arttäta markerna i vårt odlingslandskap. Ängarna har också ett stort kulturhistoriskt värde. För att dessa natur- och kulturvärden ska bestå krävs att markerna sköts på ett traditionellt sätt. Det gör att ängarnas natur- och kulturvärden är mycket sårbara.

Osäker framtid?

En undersökning som Länsstyrelsen gjorde 2007 visar att många av ängarna med höga natur- och kulturvärden idag tycks sakna brukare. Det är kanske en logisk utveckling då brukandet av en slätteräng ofta är arbetskrävande. Till det följer att kunskapen i att hantera en lie ofta finns hos äldre eldsjälar, som kanske inte längre orkar sköta ängen. Förutom att vi riskerar att tappa viktig kunskap kring handhavandet av ett traditionellt redskap så är risken stor att ett kontinuitetsbrott i ängsskötseln gör att fina naturvärden går förlorade.

Intervjuer med ängsbrukare

Under vintern kommer vi inom Ängsprojektet att intervjua ägare och brukare av slätterängar om hur de ser på framtiden. Kommer man att fortsätta slå sin äng om fem till tio år? Om inte, finns det intresse att ta hjälp av någon annan? Finns det underlag för någon entreprenör att, vid sidan av annan verksamhet, bedriva ängsslätter? Har man möjlighet att dela med sig av sina kunskaper om t.ex. lieslätter eller hässjning?

Kurser och rådgivning

Inom projektet kommer det att anordnas fler kurser som den i lieslätter vi höll i somras, men även på andra teman med anknytning till ängsskötsel. Det kommer också att finnas möjlighet till rådgivning om skötsel eller restaurering av den egna ängen.

Uppföljning av natur- och kulturvärden

För att se hur det står till med naturvärdena i Dalarnas slätterängar kommer vi att inventera floran i en del av ängarna. Vi kommer då särskilt att studera sådana växter som gynnas av slätter. Flera av dessa är idag på väg att bli väldigt sällsynta och löper stor risk att dö ut.

Kontakt nät

Ett viktigt syfte med Ängsprojektet är att bidra till att skapa ett kontaktnät mellan ägare och brukare av ängsmark runt om i Dalarna. Ett av medlen för att uppnå detta är Liebladet.

Detta första nummer av Liebladet skickas bland annat ut till alla som har miljöersättning för slätterängar. Hör av dig om du inte vill ha fler nummer, eller om du känner någon annan som du tror vill ha bladet!

Medverka i liebladet!

I Liebladet kan du annonsera om allt som har med ängsskötsel i Dalarna att göra. Inbjudningar till slättergillen och reportage från olika ängar är också välkomna, liksom tips och råd om ängsskötsel. Vill du locka andra att delta i ert slättergille? Har du en slipsten att sälja? Skicka då in en annons till Liebladet. Välkommen att höra av dig! Nästa nummer av Liebladet planeras komma ut under senhösten 2009. **Manusstopp är 15 april.**

Vad är en äng?

Vad ser du framför dig när du hör ordet äng? Svaret skiljer nog en hel del mellan olika personer och sammanhang. I Ängsprojektet menar vi oplöjda och ogödslade marker som man traditionellt har slagit för att ta vara på gräs och örter som vinterfoder åt djuren.

Ängarnas anrika historia

Slätterängarna var under kanske tusen år det vanligaste markslaget i odlingslandskapet. Det var dessutom ett viktigt markslag! Det var här man fick vinterfoder till djuren. Innan handelsgödseln slog igenom var man helt beroende av de egna djuren inte bara för att få mjölk och kött, utan också för att man skulle få gödsel till åkrarna. Ängar, backar, dikesrenar, stränder och myrar, ja i stort sett all gräsbevuxen mark, utnyttjades för slätter för att man skulle få ihop vinterfoder till djuren. I gräsmarkerna som årligen slogs med lie utvecklades med tiden en sällsynt rik flora, där en mängd olika växtarter samsas tätt tillsammans. Ängarnas rika blomstring lockar också en mängd fjärilar och andra insekter.

Strandängar, sidvallsängar och svaslogar

Fuktiga marker, som ibland översvämmades av näringsrikt vatten, var särskilt värdefulla för slätter. De flesta gamla strandängarna är idag igenvuxna. En del utnyttjas för bete, men väldigt liten areal används för slätter. Öppna strandängar har ett mycket stort värde för fågellivet. En ur naturvårdssynpunkt lyckad kombination kan vara att slätter på eftersommaren när fåglarnas häckning är avklarad och sedan efterbete.

Myrslätter

En del myrar har så mager vegetation att det inte var lönt att slå dem mer än vartannat år eller ännu mer sällan. Ändå hade myrhöet en stor betydelse för tillgången på vinterfoder i myrrika delar av Dalarna. Ofta hässjades myrhöet i särskilda myrhässjor med golv där det fick hänga kvar till vintern. Ibland lagrades höet, liksom annat hö från avlägsna belägna slättermarker, i en lada vid ängs- eller myrkanten. Sedan körde man hem höet på vinterföre.

Bara fragment kvar

Nu, när foderproduktionen sedan lång tid tillbaka flyttats över till odlade vallar på åkermark, återstår knappt en tusendel av de naturliga ängsmarkerna. Ängarnas växter och djur har därmed fått sitt livsutrymme starkt begränsat, och flera av dem hotar att försvinna från Dalarna

Hackslog

Hackslogar brukar man kalla stenbundna fastmarksängar som inte har varit lämpliga att odla upp. Här får man hacka sig fram mellan stenarna med lien. Marken är oftast torr eller frisk och det är här den artrikaste ängsfloran finns.

Miljöersättning för hässjning

Traditionell ängsskötsel innefattar förutom själva slättern även en arbetsam höbärgning med vändning av hö på marken eller hässjning. Att höet torkar på plats är ofta en förutsättning för att bevara många av de ovanligare ängsväxter som är beroende av fröspridning. Extra god effekt får detta om ängen även efterbetas. Brukandet av traditionella hässjor har även kultur historiskt värde. Ersättningen för särskild höhantering på slätteräng infördes 2008 och går bara att söka för slätterängar med särskilda värden. Man får då ett tillägg på 1700 kr/ha.

Liebladet ges ut av Länsstyrelsen i Dalarnas län. Foto: Marie Brunsell, Liv Lötberg, Märta Ohlsson

Prenumeration är gratis. Meddela om du vill ha den per e-post istället för en tryckt tidning. Tipsa gärna andra som du tror är intresserade! Vill du inte ha fler nummer av Liebladet? Hör då av dig!

Annonser: Det är gratis att annonsera om allt som har relevans för ängsskötsel i Dalarna. Manusstopp för nästa nummer är 15 april 2009.

Redaktör: Märta Ohlsson, tfn 023-811 30, e-post marta.ohlsson@lansstyrelsen.se

Detta material har delvis finansierats med EU-medel

Slätterkursen 2008

Vi hade lyckats pricka in en av sommarens varmaste dagar för kursdagen i Nedre Oppsveten. Från de engagerade kursdeltagarna hördes inte minsta klagomål på värmen – de var för upptagna av att lieslipning och att försöka få in den rätta slättertekniken.

Kursledare var "Liemannen" från Växjö, Kjell Gustafsson. Han har hållit kurser på detta tema över hela landet under en lång rad av år och kan det mesta om liens historia och användning. Kjell hade med sig en uppsjö med orv (lieskaft) och lieblad från olika platser i världen. (övre respektive nedre bilden till höger)

Deltagarna fick lära sig hur man genom att lyssna på klangen väljer ut ett lieblad med rätt hårdhet i stålet och tips om hur man mäter för att få rätt längd på orvet.

Sedan gällde det att lära sig slipa lien och att jordvända den för att få bästa möjliga vinkel på eggen i förhållande till gräset som ska slås – allt för att få ett så lättarbetat redskap som möjligt innan man ger sig ut i ången för att börja med slätten.

Kjells engagerade sätt och stora kunskaper i ämnet fick både nybörjare och de mer rutinerade slätterkarlar, som deltog för att få lite tips om hur man kan förbättra tekniken, att ha nytta och glädje av kursen.

Tänk att det kan finnas så många olika modeller av orv ...

Kjell Gustafsson med en skära i högerhanden och en lång rad liar av olika kvalitet uppradade på marken samt i vänsterhanden.

Kursdeltagarna i färd med att öva in sina nya kunskaper i slätterteknik.

Nya kurser nästa sommar!

Nästa sommar får fler chansen att delta. Då planerar vi en ny kurs med Kjell Gustafsson i någon annan del av Dalarna.

Har du tips om någon lämplig plats? Det måste finnas el till slipstenarna. Och gärna en maskinhall eller annat utrymme med tak för teoripassen om det skulle spöregna eller vara stekhet ute

Det är även öppet för fler kurser med andra lärare! Eller önskar du en kurs i t.ex. hässjning, eller något annat som har med ångar att göra? Hör av dig till Märta Ohlsson.

B

Fältgentianan – ängens flaggskepp

Som vi har sett finns det många olika slags slätterängar, med delvis ganska varierande utseende och med olika uppsättningar av örter, gräs och småkryp. I den artrikaste av dem alla – den örtrika friskängen – står fältgentianan, *Gentianella campestris*.

Av friskängens många örter och gräs är fältgentianan en av de allra mest sällsynta. Där den står berättar den att marken har skötts på rätt sätt under mycket lång tid och att inga ingrepp eller avbrott har skett på mycket lång tid. Hittar man fältgentianan så kan man vara säker på att också en rad andra ömtåliga och krävande ängsarter finns på plats, som slätterfibbla, kattfot, brudsporre, jungfrulin, darrgräs, blåsuga, ormrot och kanske lasbräken.

Eftersom fältgentianan – eller *fältstälörten* som det förr kallades – är så lätt att känna igen, så är den en utmärkt indikator på värdefulla gräsmarker. I Dalarna har arten förr varit vanlig, men i takt med slätterbrukets utdöende har den minskat mycket starkt. Idag finns uppskattningsvis 70 lokaler i länet.

Fältgentianan är uppemot 30 cm hög, med parvisa stjälkblad och de rosavioletta, vita eller ljusst blå fyrtaliga blommorna strödda på lodräta grenar längs hela stjälken. Blomman skjuter upp ur ett tillplattat hylle och öppnar sig inte alltid helt, utan förblir gärna sluten som en liten lykta.

Fältgentianan kan hos oss bara förväxlas med den närstående ängsgentianan, *Gentianella amarella*. Denna skiljs dock lätt från fältgentianan genom sina smalare och mer mörkvioletta blommor, som dessutom som regel är femtaliga. Båda arterna är tvååriga och blommor först andra året.

Som de flesta andra gentianor är även fältgentianan rik på bitterämnen och därför besk i smaken. Detta har gjort den till en populär brännvinskrydda, men det ger också växten själv fördelar. Eftersom de flesta betande djur ratar gentianan så gynnas den i betesmarker, förutsatt att de uppfyller alla övriga krav som gentianan ställer.

Det som gör fältgentianan till en sådan bra mätare på värdefulla ängar och betesmarker är just dess höga anspråk på sin miljö. Den är ytterst känslig för konkurrens från högvuxen vegetation och sly. Den har också en stark aversion mot för höga halter av näringsämnen och tål ingen slags gödsling. Den gödslingseffekt som uppstår då gammalt dött fjolårsgräs har lämnats kvar i ängen kan ofta vara tillräckligt för att den ska försvinna. Den är därför beroende av noggrann räfsning och hör till de arter som först försvinner när en äng överges. Även skugga från uppväxande skog intill ängen kan vara fatal för den soldyrkande fältgentianan.

Som de flesta växter i den örtrika friskängen behöver fältgentianan hinna sätta frö före slättern. Men eftersom arten uppträder i både tidig- och senblommande former, så är det svårt att rekommendera en fixerad slättertids för alla trakter. Våra gentianor i Dalarna är dock anpassade till en ganska sen slätter och brukar inte ha mogna frön förrän i början av augusti.

Den som har lyckan att hysa fältgentianan i sin äng har en ömtålig och kostbar skatt att förvalta. Och alla som sköter en äng har i denna ört ett värdigt mål för sin strävan.

Tomas Ljung